

**ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДО
ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ:
ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ**

Ольга МІСЕЧКО (Житомир, Україна)

У статті піднімається проблема необхідності спеціально організованої підготовки майбутніх учителів до навчання англійської мови як світової мови міжкультурної комунікації з врахуванням нових суспільних викликів. Автор пропонує відійти від поширеної досі монокультурної традиції навчання

англійської мови як мови лише британської чи американської культури й акцентує важливість мультикультурної перспективи навчання цієї мови, цілеспрямоване позиціонування її як засобу міжкультурного спілкування з різними користувачами англійської мови: як з її носіями, так і з неносіями. Аналізуються поточні результати викладання спеціального курсу «Розвиток міжкультурної компетентності при вивченні англійської мови» як засобу посилення готовності майбутніх учителів англійської мови до формування міжкультурної компетентності учнів.

Ключові слова: учитель англійської мови, міжкультурна комунікація, англійська мова як сучасна lingua franca, мультикультурна перспектива навчання англійської мови.

The article raises a problem of the necessity of specially organized preparation of teachers towards teaching English as a world language of intercultural communication with the view of new social challenges. The author suggests changing the popular so far monocultural tradition of identifying English only with British or American culture for a multicultural perspective of teaching it as the language for intercultural communication with representatives of other cultures, both native and non-native EL speakers. Some current results of a special academic course "Development of intercultural competence through English" delivered to prepare student teachers of English to forming intercultural competence of schoolchildren are analyzed.

Key words: teacher of English, intercultural competence, English as a modern lingua franca, multicultural perspective of teaching English.

У результаті світової глобалізації економічних зв'язків та інтернаціоналізації суспільного й політичного життя значення мовної освіти задля формування умінь міжкультурної комунікації стає все більш очевидним. Мова, як один з найбільш універсальних засобів комунікації, володіє ні з чим не зрівняною можливістю передачі різноманітних культурних знань і ціннісних орієнтирів, способів мислення й поведінкових моделей. У світовому контексті одним з проявів зростаючого розуміння важливості мови як комунікатора культури став перехід на межі XX – XXI століть у формулюванні мети навчання іноземної мови від терміну «комунікативна компетентність», що зосереджується на міжособистісному спілкуванні як соціальному феномені, до терміну «міжкультурна комунікативна компетентність», який переносить спілкування в культурологічну площину. Останній термін зафіксовано у чинній шкільній програмі з іноземних мов, вперше розробленій в Україні у 2001 р. з врахуванням рекомендацій Ради Європи з мовної освіти.

Проте у ході практичної реалізації цієї мети у вітчизняній шкільній іншомовній освіті виявляються чинники, що стримують прогрес у визначеному напрямі. Одним з головних чинників є недостатня готовність учителя іноземної мови до врахування ним у своїй професійній діяльності нових суспільних викликів, що виникають разом з наростанням інтеграційних тенденцій у світовому розвитку. Як стверджують останні соціологічні опитування, майже 70% громадян України ніколи не виїздили за кордони своєї держави і не мали безпосередніх контактів з представниками інших культур в іншомовному середовищі. Водночас, для України як держави, перед якою відкривається можливість вступу до Європейського Союзу, прогрес у напрямі зміцнення готовності її громадян до безпосереднього контакту з різними культурами й стилями життя в умовах діалогу й взаємної поваги набуває першочергового значення. На такому загальному соціо-політичному тлі суттєво зростає відповідальність учителя іноземної мови як «міжкультурного посередника».

Учителі іноземної мови (ІМ) – здебільшого, англійської – виявляються першими людьми, що долучають дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку до іншомовної культури. Саме вони розпочинають знайомити дітей з мовною й культурною багатоманітністю світу, відкривають дитячу свідомість до пізнання інших культурних реалій, традицій, поведінкових моделей, цінностей тощо. Проте питання відповідності підготовки вчителів ІМ сучасним суспільним викликам, пов'язаним з розвитком міжкультурної компетентності учнів з позиції мультикультурної перспективи, ще не отримало в Україні достатнього висвітлення в літературі, що стосується професійної педагогічної освіти. Дослідження, що проводяться, зосереджуються головним чином на розвиткові соціо-культурної компетентності з точки зору монокультурного відображення в мові культурних особливостей країни, для якої ця мова є рідною. Хоча реалії сучасного світу доводять важливість формування в учнів засобами іноземної мови мультикультурної свідомості, яка в умовах навчального процесу пов'язується з ознайомленням учнів з культурами не тільки країн, мова яких вивчається, а й іншими культурами, представники яких можуть спілкуватися мовою, що вивчається, і, відповідно, з використанням комунікативних ситуацій, що ілюструють комунікативний дискурс за участю носіїв мови, що вивчається. Практично нереалізованою залишається й відома у пострадянському просторі «культуровідповідна» модель професійної підготовки вчителя іноземної мови, запропонована визнаним

авторитетом у галузі методики навчання іноземних мов, російським ученим Ю.І. Пасовим ще наприкінці 90-х років минулого століття.

Сучасна додипломна університетська підготовка майбутніх учителів ІМ та післядипломна освіта вже працюючих учителів також є недостатньою для ефективного міжкультурно спрямованого навчання мови як на уроках, так і в позаурочній діяльності. Програми підготовки вчителів ІМ у ВНЗ України не пропонують нормативних академічних курсів з проблем мультикультурності, культурної різноманітності чи міжкультурної комунікації. Серед предметів за вибором навчального закладу чи факультативних дисциплін курси з цієї проблематики також зустрічаються рідко. Тому природно постають питання: якою мірою в таких умовах майбутні вчителі ІМ готові до виконання своєї функції «фасилітатора» мультикультурного розвитку громадян української держави? Чи достатньо високим є рівень усвідомлення ними значення іноземної мови для здійснення ефективно міжкультурної комунікації? Наскільки диверсифіковано вони уявляють собі можливості застосування іноземної мови, обраною мовою міжнародного спілкування?

Метою цієї статті є проаналізувати поточні результати викладання спеціального англomовного курсу «Розвиток міжкультурної компетентності при вивченні англійської мови», запропонованого студентам Навчально-наукового інституту філології й журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка, що здобувають кваліфікацію вчителя мови й літератури (української/російської й англійської – як додаткової спеціалізації).

Цей курс, було введено в вибіркoву частину навчального плану інституту з 2011-2012 н.р. для студентів V курсу (освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст»), котрі готуються викладати англійську мову в загальноосвітніх навчальних закладах. В основу курсу було покладено англomовний збірник текстів, підготовлений спільно викладачами кафедр англійської філології Ягеллонського університету (м.Краків, Польща) і Прикарпатського університету імені В.Стефаніка (м. Івано-Франківськ, Україна), та власні розробки автора статті. У ході лекційного викладу матеріалу студенти знайомляться з такими ключовими поняттями, як "культура", "комунікація", "міжкультурна комунікація" та їх трактуванням українськими й зарубіжними науковцями. Вони дізнаються про підходи й методи вивчення міжкультурної комунікації; поняття «культурна адаптація», рівні культурної адаптації, мова як чинник культурної адаптації в полікультурному світі, «культурні стереотипи», стратегії подолання комунікативних утруднень соціокультурного чи мовного характеру; «перша/друга мова» «іноземна мова», «англійська мова як світова мова міжкультурного спілкування (*lingua franca*)»; дисоціація розуміння англійської мови як мови міжкультурного спілкування й мови культури англomовних країн; модель міжкультурної компетентності (Byram 1997); культурне самоусвідомлення і знання про власну культуру як принцип міжкультурного підходу в навчанні іноземної мови і передумова формування міжкультурної компетентності; роль інформаційно-комунікативних технологій у розвитку міжкультурної компетентності; міжкультурні проекти в навчанні іноземної мови; роль учителя в організації міжкультурного спілкування з використанням комп'ютерних технологій. Кожна з лекцій відбувається в інтерактивному режимі спілкування викладача й студентів і супроводжується обговоренням попередньо прочитаних матеріалів, практичними заняттями, дискусіями, розглядом ситуацій, спричинених культурними розбіжностями, підготовкою й презентацією студентами соціо-культурних проектів тощо.

Особливо важливою ідеєю, яка пронизує увесь курс, є усвідомлення майбутніми учителями сучасної комунікативної ролі англійської мови не тільки у культурному контексті країн, для яких вона є рідною, але й як світової мови спілкування між носіями інших культур («*lingua franca*»). Без сумніву, сьогодні англійська мова виявляється найбільш широко вживаною мовою взаємного порозуміння між представниками різних і різновіддалених культур. Вона виявляється найбільш успішним посередником у міжкультурному діалозі, оскільки завдяки своїй поширеності дає змогу донести культурну інформацію про свою країну найбагатомовнішому загалу й отримати навзаєм знання про найрізноманітніші культури інших країн.

Опитування, проведене серед студентів перед початком курсу, завсідує, що, попри попередню загальну мовознавчу підготовку, вони виявляються малознайомими з поняттям *lingua franca*. Серед відповідей на запитання «Як Ви розумієте термін *lingua franca*?» домінували відповіді типу «I don't know the term» («Мені невідомий цей термін»). Щодо свого особистого досвіду використання англійської мови як мови міжкультурного спілкування студенти переважно визнавали, що такий досвід у них майже відсутній, оскільки лише дуже незначна частина з них була за кордоном, та й то переважно в Росії, де вони послуговувалися російською мовою, яка в Україні функціонує, фактично, як друга мова в умовах природного білінгвізму. Так само студентами було відзначено майже нульовий рівень контактів англійською мовою з іноземцями у своїй країні. При колективному обговоренні такого стану справи було виокремлено цілу низку причин: від невпевненості у своєму рівні володіння англійською мовою до внутрішньої неготовності вступати в розмову з іноземцями через суто поведінкові стереотипи (наприклад, відсутність звички виявляти ініціативу й пропонувати іноземцеві свою допомогу в орієнтації в місті на зразок "Can I help you?" тощо).

Обговорення в ході курсу ролі англійської мови як *lingua franca* здійснюється з позицій, що володіння цією мовою:

- служить представникам різних культур як засіб міжнародної/ міжкультурної комунікації в усіх сферах їх діяльності;
- дає змогу людям дізнатися більше про інші культури й поширити знання про свою культуру;
- потребує нового погляду на себе в процесі її викладання зі зміщенням акценту з вивчення її лише як мови англословних країн на оволодіння нею як універсальним в наш час засобом спілкування між громадянами різних країн, у тому числі неангломовних;
- висуває освітню проблему включення до навчальної програми з англійської мови знайомство з культурними особливостями, моделями поведінки, матеріальними й духовними цінностями не тільки англословних, але й неангломовних країн;
- спонукає до відображення мультикультурного обличчя сучасного світу в підручниках з англійської мови й введення до навчального обігу комунікативних ситуацій, які б відтворювали реальні умови спілкування носіїв різних культур англійською мовою.

На завершення курсу студенти пишуть невелике есе (не більше 800 слів) на тему «Що англійська мова як мова міжкультурного спілкування означає для мене як особистості, студента, вчителя?» («*What does English as a lingua franca mean for me as a person, as a student, as a teacher of English?*»), яке є результатом їх рефлексії з приводу обговорених на лекціях і практичних заняттях проблем спецкурсу й відображає різні аспекти усвідомлення майбутніми вчителями можливостей англійської мови як засобу міжкультурного спілкування в сучасних умовах, які вони мають донести до своїх учнів.

Загалом найчастіше відзначувані студентами можливості розподіляються з точки зору нових смислів, зацентрованих за допомогою прослуханого спецкурсу, на три групи: особистісні, освітні, професійні.

У числі *особистісних* можливостей, які дає володіння англійською мовою як засобом міжкультурної комунікації, студентами в есе виділяються наступні:

- ця мова є засобом взаємного міжкультурного порозуміння й донесення інформації про свою країну (наприклад, «...є ключем до іншої країни»);
- як універсальний засіб комунікації вона може замінити знання інших, більш складних мов (наприклад, «...якщо я хочу поїхати до Китаю, мені не треба вивчати китайську мову, я можу використовувати англійську. Це простіше»);
- вона суттєво збільшує потенційне коло спілкування (наприклад, «якщо ви розмовляєте англійською, ви можете спілкуватися з понад 400 мільйонами людей»);
- знання англійської мови сприяє більш близькому й інколи менш стресовому спілкуванню людей з різних куточків світу в різних формах (електронне листування, різноманітні контакти за допомогою Інтернету, міжнародні молодіжні табори, пошуки товаришів за інтересами тощо, наприклад, «...інколи ви можете розповісти більше деталей з особистого життя маловідомій людині в Інтернеті, ніж тим, хто з вами поряд»);

- це важливо для особистісного розвитку (збагачення культурних знань, розширення світогляду, краще розуміння світових трендів й сучасної молодіжної субкультури, глибше проникнення в зміст і стиль англomовного дискурсу, власний розвиток через порівняння різних поглядів, розширення свого культурного рівня й комунікативних умінь, наприклад, «... будь-яка освічена людина повинна володіти англійською мовою, оскільки це – ключ до майбутньої самоосвіти й самовдосконалення»);

- це важливий чинник зручнішого й безпечнішого подорожування світом без страху виявитися безпомічним в іншомовному середовищі (наприклад, «Подорожування стає більш захоплюючим й інформативним, коли ви знаєте англійську мову»);

- це засіб отримання нових знань і вражень (наприклад, «це – засіб знаходження захоплюючої інформації»);

- знання мови покращує доступ до паперових та технічних носіїв інформації (оригінальної художньої й наукової літератури, наукових і популярних журналів, газет, книг, Інтернету, відео, радіо, телебачення тощо, наприклад, «У мене було безліч можливостей переконатися, що англійська мова – це ключ до інформації в сучасному світі»);

- воно дає змогу неопосередкованого розуміння творів англomовної культури без втрати оригінального значення (наприклад, «Набагато цікавіше дивитися фільми чи читати книги в оригіналі. Часто при перекладі руйнується прихований смисл мистецького твору, зокрема, через те що деякі реалії важко перекласти й їх просто не згадують у перекладі»);

- знання мови – додатковий бонус, нові можливості, які роблять життя більш успішним (наприклад, «Як на мою думку, знати англійську мову – це стояти перед відкритими, а не перед закритими дверима у світ»);

- воно дає, з одного боку, відчуття свободи й, з іншого боку, приналежності до особливої людської спільноти, піднімає самоповагу (наприклад, «я вважаю особливо позитивним відчувати себе «людиною одного великого світу», ... це робить мене самодостатньою людиною»);

- знання англійської мови дає змогу допомогти іншим людям (наприклад, «приємно, коли, зустрівши на вулиці іноземця, ви можете допомогти йому: показати дорогу, знайти готель чи кав'ярню»).

Серед **освітніх** можливостей, що відкриваються у міжкультурному вимірі вивчення англійської мови, в студентських роздумах відзначаються такі:

- ця мова виступає потужним засобом здобуття інформації про інші країни й культури (наприклад, «англійська мова як *lingua franca* означає для мене як студента шлях до розуміння різних інших культур»);

- вона є джерелом найновішої освітньої інформації в різних академічних галузях (наприклад, «...існують вебсайти, де можна знайти лекції відомих науковців англійською мовою і розширити свій науковий світогляд»);

- завдання професійного оволодіння англійською мовою висуває перед підготовкою майбутнього вчителя цієї мови нові професійні виклики (наприклад, «Поширення англійської мови як світової мови міжнародного спілкування спонукає майбутніх учителів до більш глибокого розуміння ними, з якою метою треба сьогодні навчати мови і як здобута мовна компетентність може бути застосована їх учнями»);

- вивчення мови розвиває метакогнітивні вміння (наприклад, «...допомагає розвивати творче, аналітичне мислення студентів та заохочує індивідуальність»);

- воно уможливорює продуктивніше й швидше використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і їх продуктів (комп'ютерних програм, різноманітних гаджетів, цифрових пристроїв, Інтернету) (наприклад, «... зменшує витрати часу на здобуття необхідної інформації»);

- англійська мова виступає знаряддям міжнародного особистого й дистанційного академічного спілкування (наприклад, «...студенти можуть відвідувати міжнародні конференції за кордоном»);

- з її допомогою можна здобути освіту за кордоном, що може відкривати нові життєві перспективи (наприклад, «Для мене як студента це важливо, тому що я одержую шанс взяти участь в обмінних освітніх програмах»);

- знання мови може стати джерелом додаткового заробітку для студента (наприклад, «Це – додаткові гроші, бо в нашій країні все більше й більше людей хочуть знати мови, тож студенти можуть підпрацьовувати репетиторами з англійської мови, чи навіть копірайтерами в рекламних агентствах»);

- вивчення англійської мови загалом збагачує лінгвістичну компетентність й допомагає в оволодінні іншими мовами, у тому числі рідною (наприклад, «Я люблю англійську мову і думаю, що вона допомагає мені зрозуміти рідну мову»).

Разом з позитивним впливом англійської мови на освітню сферу, деякі студенти також відзначили у своїх есе, що поширення використання англійської мови як мови міжнародного спілкування серед носіїв мови може призводити до спрощення й порушення оригінальних мовних і мовленнєвих норм з серйозними наслідками для подальшого розвитку цієї мови.

Особливу групу можливостей, які майбутнім учителям особливо важливо донести до своїх учнів, становлять можливості, пов'язані з *професійною* сферою діяльності людини. У своїх есе вони, зокрема, демонструють своє бачення перспектив викладання англійської мови як мови міжнародного й міжкультурного спілкування як у стосунку до своєї власної педагогічної професії, так і в стосунку до інших галузей професійної діяльності. Так, стосовно власної професійної самореалізації вони відзначають такі позитивні наслідки позиціонування англійської мови як світової *lingua franca* у навчальному процесі:

- включення в зміст навчання комунікативних ситуацій спілкування між представниками різних культур за допомогою цієї мови та інформації про ці культури розширює перспективи ознайомлення учнів з культурами інших країн, як добре відомих, так і мало відомих, порівняння, виділення схожих і відмінних рис між ними та власною національною культурою (наприклад: «...ми можемо запропонувати завдання, що зосереджуються на виявленні відмінностей між культурами країни носіїв мови, користувачів англійської мови з країн носіїв мови й національної культури учнів»);

- навчання англійської мови в умовах діалогу культур створює сприятливі умови для встановлення міжмовних зв'язків і культурної самоідентифікації «... для мене як учителя це означає, що, навчаючи англійської мови, ми можемо навчати української мови, і навпаки»;

- такий характер навчання ставить завдання донести до учнів важливість вивчення англійської мови як засобу міжнародної комунікації і навчання їх необхідних комунікативних стратегій (наприклад, «Учитель має знати, як пояснити й застосувати це, щоб учні зрозуміли значення володіння англійською мовою»);

- він вимагає від учителя особливих професійних умінь (наприклад, «Новий погляд на застосування англійської мови ... може викликати необхідність змінити традиції, методи й зміст навчання»);

- він покладає нові соціальні й моральні зобов'язання на вчителя в очах учнів (наприклад, «Вчителі англійської мови мають зрозуміти результати поширення цієї мови й складні проблеми, які їм доведеться розв'язувати»);

- він вимагає постійного оновлення мовних знань (наприклад, «Англійська мова як міжнародна мова спілкування постійно розвивається, тому вчитель повинен збагачувати свій вокабуляр і опрацьовувати нову інформацію»).

У більш загальному сенсі студенти в своїх есе наводять такі можливості застосування англійської мови у професійній діяльності, як:

- функціонування англійської мови як світової *lingua franca* відкриває нові можливості для ділових контактів, професійного вдосконалення й кращий доступ до професійного досвіду своїх колег (міжнародні обмінні програми, самоосвіта за допомогою електронних ресурсів чи в режимі онлайн, участь у конференціях, комунікація з зарубіжними колегами й бізнес-партнерами, Інтернет-блоги, форуми, вебіари тощо) (наприклад, «...ми можемо використати зарубіжний досвід»);

- володіння англійською мовою є значною перевагою у пошуках хорошої роботи (вищий рівень заробітної плати у себе в країні, вищі шанси на отримання посади у міжнародній компанії, кращі можливості знайти роботу за кордоном, здатність більш професійно підготувати своє резюме, більше шансів підвищення на роботі, можливість

додаткових заробітків поза основним робочим місцем) (наприклад, «Це необхідна умова для професіонала XXI століття, незалежно від роботи, яку він обирає»).

Отже, сприймаючи ідеї, висловлені в студентських есе, як результат їх нового погляду на свої професійні завдання, викликаного цілеспрямованою роботою викладача, можна зробити узагальнений висновок, що готовність майбутніх учителів до втілення у своїй педагогічній діяльності міжкультурно спрямованого навчання англійської мови не може сприйматися як апіорна професійна якість. Формування такої готовності має вестися цілеспрямовано, за допомогою спеціальних методичних засобів і прийомів, на основі особливих принципів. Проблема розробки такого інструментарію ще чекає на своє вирішення.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Місечко – доктор педагогічних наук, професор; професор кафедри методики викладання іноземних мов і прикладної лінгвістики Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: професійна підготовка вчителя іноземної мови, історико-педагогічні витоки й сучасні проблеми, проблеми міжкультурної комунікації, методика навчання іноземної мови.